

dr. sc. Tomislav Karlović *

PRIJENOS VLASNIŠTVA FIDUCIAE CAUSA I CAUSA DONATIONIS

U radu se obrađuje problem obuhvata i značenja prijenosa (fidi) *fiduciae causa* s obzirom na tekstove prema kojima je došlo do fiducijarnog prijenosa vlasništva s uključenom, kao među-fazom ili konačnom fazom, svrhom darovanja. Analizirani su fragmenti iz *Digesta* za koje se u romanistici smatra da su se izvorno odnosili na fiduciju. Obrađeni su njihov sadržaj, način na koji je u njima izražena fiducijarna obveza te odnos te obveze i prava na tužbu koje je iz nje izviralo prema konačnoj svrsi prijenosa. Izdvojen je i raščlambi podvrgnut tekst D. 39, 5, 18 pr.-2 kao primjer *negotium mixtum cum donatione*, u kojem je posebno vidljiv odnos fiducijarne kauze i *causae donationis*. Na kraju je iznesen zaključak o položaju *causae fiduciae* prema drugim pravnim osnovama.

Ključne riječi: *fiducija, fiducia cum amico, fiduciae causa, causa donationis.*

1. UVOD

Zasnivanje fiducijarne obveze u rimskom je pravu prema Gaju, Inst. II, 60, moglo biti izvršeno ili *cum creditore*, dogovorom s vjerovnikom radi osiguranja tražbine (*pignoris iure*), ili *cum amico*, s prijateljem.¹ Uz prijenos vlasništva mancipacijom ili *in iure cessio* tako je moglo biti dogovoreno da će fiducijar držati stvar dok ne bude ispunjena osigurana obveza, odnosno dok ne bude ostvarena neka druga svrha u povodu koje je došlo do prijenosa vlasništva. Pritom iz Gajeva teksta, dok je s jedne strane jasno na što bi se odnosilo *pignoris iure*, nije precizirano ništa o razlozima predaje prijatelju cjelokupne imovine.

* Dr. sc. Tomislav Karlović, izvanredni profesor na Katedri za rimsko pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (*Associate Professor, Chair of Roman Law, Faculty of Law, University of Zagreb*): tkarlovi@pravo.hr

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1846-1318

¹ Gai. Inst., II, 60: „*Sed cum fiducia contrahitur aut cum creditore pignoris iure aut cum amico, quo tutius nostrae res apud eum essent, si quidem cum amico contracta sit fiducia, sane omni modo competit usus receptio...*“ (Budući da se fiducija ugovara s vjerovnikom radi osiguranja ili prijateljem da bi sve naše stvari kod njega bile, kada se ugovara s prijateljem, uvijek je moguća *usureceptio*...). Glede samog teksta usp. Pernice 1892, 135; Solazzi 1933, 368 i sl.; Erbe 1940, 65; Pastori 1956, 302; Biscardi 1976, 26; Zannini 1983, 11; Noordraven 1999, 42 i sl.; Dunand 2000, 84 i sl.; Peppe 2006, 25 i sl.; Karlović 2011, 91 i sl.; Fercia 2012, 2 i sl.; Marra 2018, 136 i sl. O *usureceptio fiduciae* vidi opširnije, s uputom na daljnju literaturu, u: Apostolova Maršavelski 2002.

Izravno na jedan od mogućih razloga fiducijarnog prijenosa *cum amico* upućuje tek Boethius, 4.10.41 (*ad Cic. Topica 10.42*)², navodeći u komentaru Ciceronovih *Topica* da bi u slučaju nepovoljnih okolnosti za fiducijanta on prenio na drugoga vlastitu imovinu radi njezine zaštite.³ Apstrahirajući od konkretnih okolnosti Ciceronova doba na koje se Boecije moguće referirao⁴, *fiducia cum amico* prema tome bi trebala poslužiti zaštitu fiducijantove imovine dajući privremenu vlast i kontrolu fiducijaru uz obvezu povratka nakon prestanka danih okolnosti.⁵

Iz izvora sačuvanih u Digestama, interpoliranih fragmenata za koje se u literaturi iznosi da su se odnosili na fiduciju⁶, proizlaze, međutim, i drugi slučajevi koji bi se mogli povezati s fiducijom *cum amico*. Riječ je o situacijama u kojima bi se mogla prepoznati mogućnost privremenog prijenosa vlasništva mancipacijom koju je fiducija dopuštala⁷, a koje bi bile vezane uz neke druge funkcije.⁸ Općenito se navedene situacije obuhvaćaju kao posebni oblici fiducije nazivima *fiducia donationis causa*, *fiducia manumissionis causa* te *coemptio fiduciaria*⁹, iako postoje i izdvojena mišljenja. Grosso je tako iznio stav da su kod Gaja navedena jedina dva oblika fiducije, dok su pojedine varijante koje se javljaju u izvorima samo kvalificirani oblici prilagodbe fiducije *cum amico* preko posebna uglavka kojim bi se fiducijar oslobađao obveze remancipacije.¹⁰ S druge strane, Bellocci, koja također zastupa stav o obvezatnoj remancipaciji kod fiducije, posebne oblike izdvaja kao fiduciji slične poslove, ne oblike same fiducije.¹¹ Smatramo, međutim, ističući također konkretno mjesto Gajeve podjele u vezi s *usureceptio*, da je što se tiče same fiducije, s obzirom na jedinstvenu svrhu prijenosa izraženu riječima *fidi fiduciae causa*, teško

² Boethius 4.10.41 (*ad Cic. Topica 10.42*) *Fiduciam vero accepit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet, velut si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur.* (Fiducija je uistinu kada je netko primio neku stvar mancipacijom da bi je vratio mancipantu remancipacijom, primjerice kad bi, bojeći se vremena nemira, mancipirao stvar moćnijem prijatelju da bi je on nakon što prođe to vrijeme vratio. Ta se mancipacija naziva fiducijarna jer se povrat temelji na povjerenju.)

³ Usp. Heck 1889, 82 i sl.; Göppert 1892, 317 i sl.; Bertoldi 2008, 49 i sl.

⁴ U literaturi se ističe da se komentar odnosio na Ciceronovo doba te na proskripcije i prateće konfiskacije, glede čega vidi Jacquelin 1891, 357; Erbe 1940, 140; Arangio-Ruiz 1960, 308. Heck i Pernice iznijeli su pak mišljenja da bi se Boecije referirao na Gajev tekst te pruža njegovo objašnjenje. Usp. Heck 1889, 114; Pernice 1892, 135.

⁵ Navedena bi obveza pak bila utjeriva preko *actio fiduciae directa* o kojoj svjedoči već i Ciceron, i u *Topica*, 17, 66, t i u drugim svojim djelima.

⁶ Iscrpno vidi u: Noordraven 1999, 12 i sl.

⁷ Usp. Longo 1933, 46 i sl.

⁸ Usp. Oertmann 1890, 118 i sl., 136 i sl.

⁹ Uz navedene se obično navode i posebni oblici koji su vrlo rano izdvojeni, poput *emancipatio* i *adoptio*. Primjerice vidi Noordraven 1999, 66 i sl.; Marra 2018, 247 i sl.

¹⁰ Neizravno, također Erbe pristaje uz njega kroz sistematizaciju svih posebnih funkcija fiducije kao podoblika fiducije *cum amico*. Usp. Grosso 1929, 259 i sl.; Erbe 1940, 122 i sl.

¹¹ Usp. Bellocci 1983, 128 i sl.

govoriti o diobama i podvrstama. Kauza fiducije samostalni je temelj prijenosa i izvor obveze, a fiducija, iako može poslužiti različitim svrhama, u biti je ravnopravna osnova drugima, čak i uvažavajući njezinu privremenu narav.

U ovom radu to će se pokušati pokazati analizom tekstova u kojima je fiducijarni prijenos trebao poslužiti ostvarenju *causae donationis*, odnosno čiji bi djelomični ili krajnji cilj bio stjecanje određene koristi za treću osobu iz liberaliteta. Uz slučajeve koji se odnose samo na ostvarenje svrhe darovanja posebno će biti analiziran i slučaj *negotium mixtum cum donatione*, posla koji je obuhvaćao i kauzu darovanja, ali i drugu svrhu radi koje je izvršen fiducijarni prijenos. Također, uz rezultate raščlambe tekstova bio bi ponuđen i odgovor na mjesto različitih svrha u ukupnoj slici fiducije.

2. FIDUCIJARNI PRIJENOS RADI DAROVANJA

U uobičajenim okolnostima svrha darovanja, povećanje imovine druge osobe na štetu vlastitih sredstava¹², ostvarivala bi se u prvom redu prijenosom vlasništva jednim od redovitih načina prijenosa.¹³ Uz derivativne oblike, *causa donationis* služila je i kod originarnih načina stjecanja vlasništva, kada je to bilo potrebno kako bi se otklonili nedostaci prvotnog prijenosa.¹⁴ Međutim, kako je vidljivo u izvorima, postojale su situacije u kojima svrhu darovanja nije bilo moguće ili se nije željelo ostvariti odmah i izravno prijenosom vlasništva obdareniku, već je bilo potrebno sudjelovanje treće osobe. Konkretnije, dolazilo je do prijenosa s darovatelja na posrednika koji bi trebao ili ne i sam uživati stvar te koji bi trebao prenijeti predmet darovanja obdareniku. S obzirom na sličnost s *mancipatio familiae* i *emancipatio* koji se uglavnom smatraju prvim oblicima fiducijarnog prijenosa vlasti i imovine¹⁵, u navedenim slučajevima dio romanista zaključio je da bi bila riječ o fiducijarnom prijenosu, odnosno oblicima fiducije.¹⁶

U prvom slučaju riječ je o Marcellovu fragmentu D. 24, 1, 49 u kojem je namjera bila postići učinak darovanja *mortis causa*, no ne nakon smrti darovatelja, već nakon smrti osobe pod čijom se vlašću nalazio obdareni.¹⁷ S obzirom na to da je prvotni prijenos izvršen među supružnicima, tekst je svrstan u titul o darovanjima među supružnicima, a riječ je o upitu koji je naslovljen na Marcella:

¹² Međutim, prijenos vlasništva svakako nije bio jedini oblik darovanja te bi ono obuhvaćalo različite oblike stjecanja koristi. O darovanju, umjesto ostalih, vidi Radović 1979.

¹³ Usp. Kaser 1971, 601; Guarino 2001, 374 i sl.

¹⁴ Vidi titul D. 41, 6 *Pro donato*.

¹⁵ Primjerice vidi Dunand 2000, 93 i sl.

¹⁶ Općenito o odnosu *donatio mortis causa* i fiducije izvršene s istom svrhom opširnije vidi Noordraven 1999, 90 i sl.

¹⁷ Usp. Pernice 1892, 136 i sl.; Biondi 1965, 209 i sl.; Longo 1933, 157 i sl.; Erbe 1940, 136 i sl.; Biscardi 1976, 131; Noordraven 1999, 109 i sl.

D. 24, 1, 49 (Marcellus 7 Digestorum) Sulpicius Marcello. *Mulier, quae ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum pervenire, eum patri [tradidit] <mancipio dedit>, uti post mortem restituatur filio. Quaero, an donatio tibi videatur, ut nihil agatur, an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere. Respondit: si color vel titulus, ut sic dixerim, donationi quaesitus est, nihil valebit [traditio] <mancipatio>, idem si hoc exigit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus: alioquin si solo eius ministerio usa est et id egit, ut vel revocare sibi liceret vel ut res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret, cur non idem perinde sit ratum ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, [hoc est extraneo in hanc causam tradidisset]?¹⁸*

Polazište teksta čini darovanje koje je majka koja nije bila pod vlašću svog muža željela učiniti sinu koji je bio pod vlašću njezina muža. Problem je bio što mu ona izravno nije mogla darovati ništa jer bi sve pripalo ocu, a to je opet bilo nedopušteno zbog zabrane darovanja među supružnicima.¹⁹ Međutim, do prijenosa je došlo, što je postavilo problem pred Sulpicija kako točno definirati odnos, to jest treba li prijenos podvesti pod darovanje među supružnicima kada bi on bio ništav, ili ženi treba priznati pravo da se predomisli i da može tražiti stvar natrag, u kojem slučaju bi prijenos bio valjan. Marcello je na to odgovorio da, ako postoji bilo kakva sumnja da je riječ o svrsi darovanja ili bi muž imao bilo kakvu korist od stečene stvari, prijenos ne bi imao nikakav učinak (*nihil valebit*).²⁰ Suprotno tome, ako muž ne bi imao nikakve koristi od stvari te bi jedini beneficijar bio sin, kao da je stvar prenesena trećoj osobi, prijenos bi ostao na snazi i u konačnici bi sin dobio vlasništvo nad zemljištem.

Uz sinovu isključivu korist od prijenosa, može se zaključiti da je osnovni temelj opstanka posla ženina mogućnost da traži stvari natrag ako se predomisli. To je ujedno i glavni indikator da je izvršen fiducijarni prijenos.²¹ Naime, kao što je upozoreno u romanistici da se pravници klasičnog prava u slučajevima prijenosa vlasništva manci-

¹⁸ D. 24, 1, 49: Sulpicije Marcellu (šalje upit). Žena koja je željela zajedničkom sinu koji je bio pod vlašću oca darovati zemljište da ga stekne nakon očeve smrti prenijela je zemljište mancipacijom ocu tako da ono pripadne sinu po očevoj smrti. Pitam, je li tu po tvom mišljenju riječ o darovanju, tako da je posao nevaljan, ili je posao valjan jer je ženi dana mogućnost da ga (zemljište), ako se predomisli, traži natrag. On (Marcello) je odgovorio: Ako je povod ili isprika, da tako kažem, za darovanje u pitanju, nije valjana mancipacija; isto tako ako je žena ugovorila da u međuvremenu muž može izvlačiti korist iz stvari. Drukčije, ako se ona samo koristila njegovim uslugama upravljanja i napravila je tako da omogući povrat dara ako želi ili da stvar sa svim koristima bude prenesena preko oca sinu, zašto ne bi bilo nevaljano kao da je posao zaključila s nekim trećim, [tj. da je stvar prenijela trećemu].

¹⁹ O ništavosti darovanja među supružnicima s uputom na daljnju literaturu primjerice usp. Zimmermann 1996, 484 i sl.; Guarino 2001, 580; Horvat 2017, 370; Stagl 2017, 142 i sl.

²⁰ Ovdje se može uputiti na fragment D. 24, 1, 11, 8 (*Ulpianus 32 ad Sabinum*) u vezi s kojim je Erbe, na temelju ranijih radova poput Sennova, iznio stav da bi bila riječ o fiducijarnom prijenosu trećoj osobi sa svrhom zaobilaženja zabrane darovanja među supružnicima, međutim zbog ograničenih argumenata on je u većem dijelu literature odbijen. Usp. Senn 1913, 201; Erbe 1940, 135 i sl.; Noordraven 1999, 108.

²¹ Opseg interpolacija u tekstu varira prema autorima, no većinom se prihvaća ovdje prikazani model. Usp. Noordraven 1999, 109 i sl.

pacijom uz dužnost daljnje predaje nisu koristili s *actio mandati*, tako ni ovdje ne bi bila vjerojatna njezina upotreba.²² Uz prijenos mancipacijom, na što upućuje činjenica da je riječ o zemljištu, *res mancipi*, koje je u Marcellovo doba još trebalo prenijeti mancipacijom ili *in iure cessio*, logično rješenje bila bi fiducija. Također, u slučaju kada bi se isti cilj pokušao ostvariti posredstvom treće osobe, a ne muža, na što Marcellus upozorava na samom kraju fragmenta, fiducija se pokazuje kao odgovarajuća kauza prijenosa. Naime, iako su mancipacija i *in iure cessio* bili apstraktni poslovi kod kojih kauza nije vidljiva, ona je u ispravama iz prakse redovito uključena, a i pravnici redovito raspravljaju o kauzi prijenosa, kao i u tom fragmentu.²³ U tom smislu može se promatrati i korištenje izraza *color vel titulus* umjesto izravnije *causa donationis*, s obzirom na to da bi u navedenom slučaju po svemu sudeći bila riječ o *mancipatio* učinjenoj *fiduciae causa*, no s obzirom na konačnu svrhu bilo je pitanje bi li ona bila valjana ako je konačni cilj bio darovanje mužu. Ako bi doista bila riječ o fiducijarnoj kauzi, prijenosu samo na čuvanje, privremeno, uz mogućnost traženja povrata, onda bi stjecanje vlasništva bilo valjano.

Drugi je tekst utoliko drukčiji jer je kod njega riječ o darovanju koje bi trebalo ostvariti izravno stjecatelju, uz naknadni prijenos i njegovim nasljednicima, ali uz određena ograničenja u vezi s kojima je u literaturi iznesen stav da bi to bilo ostvarivo fiducijarnim prijenosom.²⁴ Riječ je o Papinijanovu fragmentu D. 39, 6, 42 pr. iz njegove 12. knjige *Responsa* koji je po svemu sudeći bio predmetom izmjena kompilatora.²⁵ Uvod je odlomka koji prenosi Digesta sljedeći:

D. 39, 6, 42 pr. (*Papinianus 13 responsorum*) *Seia cum bonis suis [traditionibus factis] Titio cognato donationis causa cessisset, usum fructum sibi [recepit] <retinuit> et convenit, ut, si Titius ante ipsam vita decessisset, proprietatem ad eam rediret, si postea superstitibus liberis Titii mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. Igitur si res singulas heredes Lucii Titii vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio. [Bonae fidei] <Fiduciae> autem iudicio constituto quaerebatur, an mulier promittere debeat se bona, cum moreretur, filii Titii restitutura. Incurrebat haesitatio non extorquendae donationis, quae nondum in personam filiorum initium acceperat. Sed numquid interposita cautione prior donatio, quae dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? Utrum ergo certae condicionis donatio fuit an quae mortis con-*

²² S opsežnim pregledom ranije literature vidi Marra 2018, 253–254. Također, što se tiče problema s *mandatum post mortem* vidi Šarac 2011, 178 i sl.

²³ Usp. Karlović 2011, 157 i sl.

²⁴ Izvorno je tezu da je u tekstu riječ o uputi na *actio fiduciae* iznio Keller, a prihvatili su je većinom i kasniji autori koji su proučavali fiduciju, kao i romanisti koji su pisali o *donatio mortis causa*. Usp. Keller 1845, 400 i sl.; Lenel 1889, 939 (no. 702); Pernice 1892, 264; Senn 1913, 170 i sl.; Koschaker 1916, 325 i sl.; Longo 1933, 153 i sl.; Erbe 1940, 129 i sl.; Amelotti 1953, 103, 106 i sl.; Voci 1963, 448 i sl.; Noordraven 1999, 90, 100 i sl.; contra Heck 1889, 136 i sl.; Haymann 1917, 209 i sl.; Di Paola 1950, 156 i sl.; Robbe 1965, 318.

²⁵ Usp. Beseler 1910, 96; Kaser 1951, 251; Amelotti 1953, 106 i sl.

*silium ac titulum haberet? Sed denegari non potest mortis causa factam videri. Sequitur, ut soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur. Muliere denique postea diem functa liberi Titii si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur.*²⁶

Prema tekstu Seja je prenijela rođaku Ticiju imovinu putem *in iure cessio* uz pridržaj prava plodouživanja i uz uglavak da će joj vlasništvo pripasti natrag ako ga ona nadživi, a ako nju nadžive njegova djeca, te će stvari pripasti njima.²⁷ Faktički bi situacija bila donekle jasna, no pravno ona izaziva niz problema, u prvom redu što se tiče odnosa Seje i nasljednika.²⁸ Dok se čini jasnim da bi se vindikaciji koju podignu Ticijeva djeca mogla suprotstaviti *exceptio doli*, Papinijan je u nastavku detaljnije razradio pitanje je li Seja dužna obećati u postupku da će imovinu vratiti Ticijevoj djeci, pri čemu je problem identificiran u tome da prema njima još ne djeluje darovanje. U skladu s time bilo bi i dvojbeno postoji li obveza dati obećanje u povodu toga, drugog, darovanja ili bi se pak moglo uzeti da prema njima djeluje prijašnja *cautio*, dana uz prvo darovanje i prvotni dogovor između Seje i Ticija. Papinijan zauzima stav da je prvo darovanje okončano smrću Ticija te da stoga njegovi nasljednici mogu tražiti *cautio* od žene, a ako ga ona da, onda se i ono što oni trebaju dobiti obračunava kao teret nasljedstva nakon njezine smrti.²⁹

S nasljednopravnoga gledišta, slučaj se može svesti na pitanje je li ovdje riječ o jednom darovanju, pri čemu ne bi bilo potrebe obračunavati udio koji bi se trebao vratiti Ticijevoj djeci u nasljedstvo, odnosno bi li bila riječ o dvama darovanjima, u kojem slučaju bi drugo darovanje bilo obuhvaćeno pravilima o nasljeđivanju i ograničenjima opterećenja nasljedstva s *lex Falcidia*.³⁰ Kao što je vidljivo, Papinijan se opredijelio za potonje ističući svrhu (*color vel titulus*) darovanja *mortis causa*. Drugo je pak pitanje

²⁶ D. 39, 6, 42 pr.: Seja je rođaku Ticiju prenijela svoju imovinu putem *in iure cessio*, pri čemu si je pridržala pravo plodouživanja te je dogovorila da ako Ticije umre za njezina života, vlasništvo će biti vraćeno njoj, a ako ona kasnije umre, a Ticijeva djeca budu živa, imovina će pripasti njima. Stoga, ako Ticijeva djeca budu tražila pojedine stvari vindikacijom, protiv njih će biti učinkovito podnesena *exceptio doli*. Ali ako je podignuta *actio fidei iuris*, postavlja se pitanje mora li se žena obvezati da će nakon svoje smrti imovinu vratiti Ticijevoj djeci. Pojavila se sumnja prisilne provedbe darovanja koje još nije počelo djelovati spram djece. Ali nije li s *cautio* prvotno darovanje, koje je bilo perfektno s prijenosom vlasništva, održano pod uvjetom koji je prvotno postavljen, a ne obećano drugo darovanje? Ili bi određeni uvjet darovanja bio da je ono dano u povodu smrti, s namjerom ili s naslova nastanka smrti? I ne može se poreći da je učinjeno za slučaj smrti. Slijedi, ako je okončano prvo darovanje, jer je Seja nadživjela Ticija, čini se da se može prisiliti provedba drugoga. Dakle, Ticijevi nasljednici, nakon što Seja umre i ako su dobili *cautio* uz njezinu suglasnost, odgovorni su sudjelovati u udjelima prema *lex Falcidia*.

²⁷ Glede *deductio servitutis* uz *in iure cessio* usp. Beseler 1910, 96; Haymann 1917, 212, bilj. 4.

²⁸ Za detaljniji pregled drugih interpretacija vidi Noordraven 1999, 102 i sl. Također usp. Haymann, 211 i sl.; Simonius 1958, 157; Keller 1845, 400 i sl.; Erbe, 131.

²⁹ U vezi s *lex Falcidia* usp. Kaser 1971, 736 i sl.

³⁰ Pri čemu je primjenu *lex Falcidia* na *donationes mortis causa* uveo prema C. 8, 56, 2 Septimije Sever.

postupka u kojem bi Ticijevi nasljednici mogli tražiti izdavanje *cautio*. Naime, nakon što su neuspješno tražili stvari s vindikacijom, očito u trenutku kada još nije izvršen povrat s *in iure cessio*³¹, Seja je po svemu sudeći tražila vraćanje predane imovine, a u povodu čega su nasljednici tražili izdavanje *cautio* da će nakon njezine smrti imovina biti prenesena njima kako je izvorno dogovoreno s Ticijem. S obzirom na narav prijenosa i zahtjeva, najizglednija tužba kojom bi se Seja mogla koristiti bila bi *actio fiduciae*.³² Drugu tužbu kojom bi se navedeno tražilo natrag, a koja bi se mogla okarakterizirati kao *bonae fidei iudicia*, teško je pronaći. Činjenica da je riječ o *in iure cessio* imovine bila bi dodatni argument u tom smjeru.

Općenito, nasljednici su kod fiducijarne obveze odgovarali prema *actio fiduciae* te bi stoga bilo razumljivo da i Seja tuži Ticijevu djecu na povrat.³³ Međutim, nasuprot tome, ako se pođe od Papinijanova rješenja s dvama darovanjima, dvojbeno je da bi nakon Ticijeve smrti njegova djeca mogla uspjeti s traženjem *cautio* ili sami tužiti Seju s *actio fiduciae* jer je fiducijarna kauza okončana smrću fiducijara. Fiducijarna svrha ostvarila bi se prvim prijenosom i povratom imovine, dok bi u navedenim okolnostima darovanje nasljednicima prelazilo granice mogućeg iz samog posla. U tom slučaju Ticijevi nasljednici ne bi imali drugi način za ostvarenje uvjeta iz prvoga darovanja osim ako bi im Seja dobrovoljno dala *cautio*, zbog čega Papinijan posebno upozorava riječima „*ex consensu mulieris*“, ali i već prije da još nije nastalo darovanje. U tom bi slučaju tek došlo do formalnog obećanja drugoga darovanja, i to *mortis causa*.

Što se tiče fragmenta, možemo dodati da, iako se načelno slažemo s Noordravenovim stavom koji je izrekao u tom kontekstu da bi fiducija bila izvorni oblik *donatio mortis causa*³⁴, zbog čega bismo se ogradili da bi to bilo samo glede *res Mancipi* ili cijele imovine³⁵, u tekstu je *donatio mortis causa* tek druga svrha. Premda bi se moglo prihvatiti da bi *convenit* koji spominje Papinijan u vezi s prijenosom između Seje i Ticija, a kojim bi se referirao na *pactum conventum*³⁶, mogao sadržavati i takvu odredbu, dvojbeno je bi li on mogao dati bilo kakva zasebna, nova prava trećim osobama, posebno u klasično doba. Fiducijarni prijenos s konačnim ciljem *donatio mortis causa* prije bismo prepoznali u Marcellovu tekstu, čak i ako to ondje nije bila primarna svrha, već samo posljedica činjenice da sin nije mogao steći ništa prije osamostaljenja koje je očito trebalo uslijediti tek nakon očeve smrti. Zajedničko obama slučajevima bila bi pri-

³¹ *In iure cessio* kao *actus legitimus* nije dopuštao uvjet ni rok, pa stoga ne bi moglo biti riječi o automatskom povratu.

³² Usp. *Erbe* 1940, str. 132; *Noordraven* 1999, 105, 107 i sl.

³³ O odgovornosti nasljednika kod fiducije opširnije vidi *Noordraven* 1999, 279 i sl.

³⁴ Usp. *Di Paola* 1950, 17 i sl.; *Amelotti* 1953, 12 i sl.; *Simonius* 1958, 79 i sl.; *Noordraven* 1999, 99.

³⁵ *Noordraven* smatra da bi fiducija služila u navedenu svrhu i prijenosu *res nec Mancipi*, s čime se ne slažemo. Usp. *Noordraven* 1999, 99.

³⁶ U vezi sa sadržajem *pactum conventum* u dokumentima iz prakse usp. *Oertmann* 1890, 15 i sl.; *Karlović* 2011, 79 i sl.

vremena narav i ograničenost prijenosa čije bi ostvarenje, a uvažavajući da vlasništvo mancipacijom nije moglo biti uvjetovano, moglo biti ostvareno samo prijenosom učinjenim (*fidi*) *fiduciae causa*.

3. NEGOTIUM MIXTUM CUM DONATIONE

Fiducijarno ograničenje vlasništva, odnosno obvezivanje fiducijara na povrat ili predaju stvari, dalje je uz prijenos *donationis causa* u izvorima obavljan i *manumissionis causa* radi oslobođenja robova.³⁷ Riječ je o slučajevima u kojima bi fiducijant prenosio fiducijaru vlasništvo roba sa svrhom i uz obvezu manumisije, primjerice kada je fiducijant trebao izvršiti *manumissio* na temelju legata ili *fideicommissum*, no to nije mogao učiniti sam ili preko kuratora.³⁸ U jednom od Ulpijanovih tekstova iz Digesta navodi se prijenos koji je izvršen radi obiju svrha istodobno, odnosno jednim prijenosom pokušalo se realizirati dvije svrhe sukcesivno, i darovanja i oslobođenja roba. Riječ je o uvodu i prvim dvama paragrafima Ulpijanova fragmenta D. 39, 5, 18:

D. 39, 5, 18 pr.-2 (*Ulpianus 71 ad edictum*) *pr. Aristo ait, cum mixtum sit negotium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu, quo donatio est, et ita et Pomponius eum existimare refert. 1. Denique refert Aristonem putare, si servum tibi [tradidero] <mancipavero> ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi, quia donatio aliqua inesse videtur: aliter atque, inquit, si ob hoc tibi [tradidissem] <mancipavissem>, ut continuo manumittas: hic enim nec donationi locum esse et ideo esse obligationem. Sed et superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium non ad hoc esse positum, ut aliquid donetur. 2. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc [tradatur] <mancipetur> servus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari an usucapiatur, quia aliquid donationis interveniret. Et hoc genus quaestionis in mortis causa donationibus versari Pomponius ait et magis putat ut, si ita donetur, ut post quinquennium manumittatur, posse dici usucapionem sequi.*³⁹

³⁷ Najrecentnije s iscrpnim prikazom prijašnje literature vidi Marra 2018, 247 i sl.

³⁸ Za navedeni primjer u kojem je štićenik *furiosus* vidi D. 40, 1, 13 (*Pomponius 1 ex Plautio*). Usp. Erbe 1940, 128; Nardi 1983, 77 i sl., 122 i sl.; Diliberto 1984, 91 i sl.

³⁹ D. 39, 5, 18: pr. Ariston kaže: ako je neki posao mješovite naravi s darovanjem, obveza ne nastaje ako je glavna osnova darovanja. Isto kaže i Pomponije koji se na njega referira. 1. U vezi s tim kaže da Ariston smatra, ako ti roba mancipiram s ciljem da ga oslobodiš nakon pet godina, ne mogu te tužiti prije proteka pet godina jer se smatra da je u tome sadržano darovanje. Drukčije, tvrdi, ako ti ga predam da ga odmah oslobodiš: ovdje naime nema mjesta darovanju i stoga nastaje obveza. I u gornjem slučaju treba vidjeti koji je posao zaključen, Pomponije kaže: moguće je da ne bude dan rok od pet godina da bi se nešto darovalo. 2. Isti Ariston kaže, ako rob bude predan mancipacijom sa svrhom darovanja pod uvjetom da bude oslobođen poslije pet godina, koji bi pripadao drugoj osobi, moguća je sumnja može li ga se dosjesti jer postoji element (osnova) darovanja. Pomponije kaže da se taj tip pitanja može postaviti i u vezi s darovanjem za slučaj smrti te smatra, ako je tako izvršeno darovanje, da rob bude oslobođen nakon pet godina, može se nastaviti dosjelo.

Ulpijan se uvodno poziva na Aristona i njegovo shvaćanje *negotium mixtum cum donatione*, posla koji jednim dijelom obuhvaća darovanje⁴⁰, u smislu da obveza može nastati samo u onom dijelu koji nije darovanje, a koje je prihvatio i Pomponije. Nakon toga nastavlja se s Aristonovim primjerom prijenosa roba uz dogovor da ga se oslobodi nakon pet godina, pri čemu je stav tog pravnika bio da prenositelj ne može tužiti dok ne protekne zadani rok jer se smatralo da bi davanje na korištenje tijekom pet godina činilo darovanje. Tek nakon proteka roka oživjelo bi pravo na tužbu te bi se mogla primijeniti opća pravila kao da je ugovoreno da se oslobođenje treba izvršiti odmah.⁴¹ Pritom je dodano i Pomponijevo mišljenje prema kojem treba ispitati volju stranaka s kojom svrhom je dogovoren rok od pet godina jer on nije nužno morao biti ustanovljen radi darovanja porabe stjecatelju.

S obzirom na koncepciju teksta, a posebno prienos roba koji je trebao uslijediti mancipacijom te obvezivanje koje bi bilo ostvarivo u prvom redu fiducijom, u literaturi je šire prihvaćen stav da bi bila riječ o prijenosu *fiduciae causa*.⁴² Samo bi takav prienos u konkretnom slučaju dopuštao *obligationem contrahere* s mogućnošću tužbe ako ne dođe do manumisije. Naime, nakon što bi istekao rok u kojem postoji interes fiducijara, obdarenika, fiducijant bi mogao tražiti njegovo oslobođenje ili tužbom roba natrag. S te strane fiducijarna se svrha u tekstu ostvaruje manumisijom, a ne darovanjem. Međutim, smatramo da se položaj darovatelja može usporediti s položajem fiducijara kod *fiducia cum creditore* jer kako fiducijant nije mogao tražiti stvar natrag do ispunjenja duga, tako ni ovdje ne bi mogao tražiti izvršenje manumisije do završetka perioda darovanja. Premda se to ne spominje u tekstu, teoretski bi se situacija mogla postaviti na način kao da je darovanje sklopljeno pod rezolutivnim, a fiducija pod suspenzivnim uvjetom. Dok ne istekne rok i svrha darovanja, fiducijant ne može tužiti, odnosno uspjeti s tužbom, iz čega bismo izvukli zaključak o isključivom odnosu dviju kauzi.⁴³

Drugi paragraf odnosi se na pitanje računa li se u slučaju da je preneseni rob bio tuđi rok dosjelogosti za vrijeme koje stvar drži obdarenik. Riječ je o pitanju koje dobiva puni smisao tek ako bi se uzelo da je riječ o fiduciji. Naime, u vezi s fiducijom i kod Julijana je, D. 41, 2, 36 (*Iulianus 13 Digestorum*), raspravljeno pitanje roka dosjelogosti dok je stvar kod fiducijarnog vjerovnika te je odgovor bio pozitivan.⁴⁴ Rok dosjelogosti teče za fidu-

⁴⁰ Opširnije vidi *Scevola* 2008, 5 i sl.

⁴¹ Usp. *Grosso* 1929, 294; *Noordraven* 1999, 75; *Marra* 2018, 261 i sl.

⁴² Izvorni kontekst fiducije pretpostavlja nakon Oertmanna duži niz autora. Usp. *Oertmann* 1890, 46 i sl.; *Grosso* 1929, 294; *Longo* 1933, 162; *Erbe* 1940, 153; *Biscardi* 1976, 131; *contra Scevola* 2008, 77 i sl.

⁴³ S obzirom na prijašnji Papinijanov fragment bitna razlika između dvoga bila bi da je smrću Ticija došlo do učinaka fiducije, ali u smislu oživljavanja obveze povrata imovine natrag Seji, dok je ovdje fiducija aktivirana u smislu dužnosti manumisije. Usp. *supra*.

⁴⁴ Usp. *Noordraven* 1999, 184 i sl.; *Karlović* 2011, 318 i sl.; *Marra* 2018, 264 i sl. Za *accessio possessionis (temporis)* usp. *Kaser* 1971, 423.

cijanta i za vrijeme dok je formalni vlasnik stvari fiducijar tako da bi on stvar mogao steći natrag u vlasništvo iako to nije bio u trenutku prijenosa. U tom tekstu problem bi bio taj da nakon prijenosa stjecatelj određeno vrijeme ne drži stvar za fiducijanta, kao što bi to činio fiducijar vjerovnik, nego za sebe. Aristonova sumnja glede uračunavanja vremena tako bi se mogla objasniti činjenicom da bi se darovanjem prekidalo jedinstvo koje je inače postojalo kod fiducije i koje je omogućavalo nastavak dosjelnosti koja je tekla u korist fiducijanta. Prema Pomponiju, međutim, vrijeme bi trebalo obračunati, kao što bi bio slučaj i kod *donatio mortis causa*. Kao razlog pritom se ističe konačna svrha izvršenja manumisije koja je bila u interesu fiducijanta.

Paralela se i ovdje može povući s fiducijom *cum creditore*. Kako kod kreditne fiducije fiducijar drži stvar u korist i sebe, u slučaju prodaje da bude siguran od zahtjeva kupca, i fiducijanta, tako da potonji ne bude u nepovoljnijem položaju nego da stvar nije predao jer ima interes da je dobije natrag, tako bi i ovdje fiducijar držao stvar zapravo u interesu obojice, u svom tako da se njome koristi kao da ju je dobio kao dar, a u interesu fiducijanta jer ima izvršiti oslobođenje, isto kao i kad bi mu je bio dužan vratiti. Međutim, kao što smo naveli, strogo tehnički govoreći, ipak bi između *causae fiduciae* i *causae donationis* postojao odnos konkurencije, strogo obveznopravno odnos isključivosti. Sa stvarnopravne strane može se reći da bi za Aristona to bio problem, no vjerojatno je širenjem tumačenja kod Pomponija prihvaćen blaži stav u kojem se polazi od krajnjeg cilja posla i kako omogućiti njegovu potpunu realizaciju.⁴⁵

Što se pak tiče Pomponijeve usporedbe situacije s *donatio mortis causa*, izgledno je da bi se to odnosilo općenito na fiduciju izvršenu u navedenu svrhu. Iz toga bi se mogao izvući zaključak da bi se i u tom slučaju vrijeme kada je stvar bila kod fiducijara kao posrednika imalo uračunati kao da je stvar držao fiducijant. Rezultat toga bio bi da je obdarenik stjecao stvar u vlasništvo kao što je i rob postajao slobodan bez mogućnosti da netko treći pobija njegovo oslobođenje tvrdnjom o vlasništvu.

4. ZAKLJUČAK

Prijenos vlasništva *fiduciae causa* mogao je na temelju dosadašnje obrade dostupnih izvora u romanistici poslužiti ostvarenju niza različitih svrha. U djelima novovjekovnih romanista tako se spominju i *fiducia donationis causa* te *fiducia manumissionis causa* kao slučajevi koji su prepoznati u fragmentima klasičnih pravnika sačuvanih u Digestama. Međutim, izostanak njihova poimeničnog spominjanja, kao i drugih svrha fiducije koje se razlikuju od osnovnih, potaknulo je rasprave o njihovu mjestu u ustaljenoj shemi fiducije, a u čemu se reflektira i opseg djelovanja *causae fiduciae*. U ovom

⁴⁵ U tom smislu može se uputiti na Noordravena koji kao mogući razlog afirmativnog stava o dosjelnosti spominje i *favor libertatis*. Noordraven 1999, 78.

radu nastojalo se na temelju obrade tekstova u kojima se na fiducijarni prijenos navodjevalo darovanje, odnosno u slučaju *negotium mixtum cum donatione* kod kojega je *causa donationis* bilo interferirana međufaza, uputiti na značenje *causae fiduciae* i njezin odnos prema drugim kauzama te time i na obuhvat pojma. Pritom smatramo da analizirani fragmenti potvrđuju zaključak da je kod fiducije riječ o jedinstvenu institutu nastalom prijenosom *fidi fiduciae causa* i obilježenom i zaštićenom jednom tužbom. Formalno jedinstvena *causa* definirana tranzitivnošću i temporalnošću kao osnovnim obilježjem fiducije protivna je diobama. Naime, ni Gaj ne kaže da je fiducija izvršena *credendi causa* ili *deponendi causa* ili što drugo, već navodi s kime se može zasnovati obveza. S te strane podjela bi mogla i biti iscrpna jer se u odnos temeljen na *fides*, ako nije nužno, ne ulazi s neprijateljem, ali ne i što se tiče razloga prijenosa.

Smatramo da je i analiza tekstova u radu pokazatelj da je *fiducia* samosvojna kauza koja isključuje druge kauze, u tekstovima kauzu *donationis*, uzimajući u obzir njihovu narav kao razlog nastanka obveze, a u pravilu i glede stjecanja vlasništva na što upućuje razvoj vidljiv u D. 39, 5, 18, od Aristona do Pomonija, od prvotne sumnje do kasnijeg uvažavanja volje fiducijanta. *Fiducia mixta cum donatione* o kojoj bi bila riječ u fragmentu upozorava jasno i na odnos kauza u smislu da je fiducijant mogao podići tužbu iz fiducije tek nakon što bi istekao period u kojem je prijenos imao učinke darovanja i nastupile su pretpostavke za oslobođenje, a fiducijar to ne bi učinio. Naime, kao što je i mancipacija kao apstraktan pravni posao omogućavala ostvarenje većega broja kauza, tako je i fiducija kao jedinstvena kauza omogućavala da se njome, u prvom ili drugom koraku, realiziraju različite svrhe, uz zajednički element vremenskog, obveznopravnog ograničavanja mancipativnog prijenosa. U slučaju kada je bila riječ o samostalnim kauzama, to bi bilo ostvareno tek u drugom koraku, dok je u međusobnome miješanju njihova slijeda došlo do postupna razvoja pravnih mišljenja. U konačnici, bez obzira na to treba li fiducijar vratiti stvar ili je dati dalje, ili osloboditi roba odmah ili nakon nekog vremena, ključna ovlast koja je proizlazila iz prijenosa (*fidi fiduciae causa*) bila je mogućnost podizanja *actio fiduciae*.

LITERATURA

1. Amelotti, M. (1953). *La "donatio mortis causa" in diritto romano*. Giuffrè, Milano.
2. Apostolova Maršavelski, M. (2002). *O Gajevu osvrtnu na institut usureceptio fiduciae*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 52 (5), str. 917-932.
3. Arangio-Ruiz, V. (1960). *Istituzioni di diritto romano*. 14. rev. izd., Jovene, Napoli.
4. Bellocci, N. (1983). *La struttura della fiducia, II: Riflessioni intorno alla forma del negozio dall'Epoca arcaica all'Epoca classica del diritto romano*. Jovene, Milano.
5. Bertoldi, F. (2008). *Fiducia cum amico*, u: Peppe, L. (ur.). *Fides, fiducia, fidelitas*. CEDAM, Padova.
6. Beseler, G. (1910). *Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen, I*. Mohr, Tübingen.

7. Biondi, B. (1965). *Scritti giuridici, III*. Giuffrè, Milano.
8. Biscardi, A. (1976). *Appunti sulle garanzie reali in diritto romano*. Cisalpino-Goliardica, Milano.
9. Di Paola, S. (1950). *Donatio mortis causa*. Università di Catania, Facoltà giuridica, Napoli.
10. Diliberto, O. (1984). *Studi sulle origini della "Cura furiosi"*, Jovene, Napoli.
11. Dunand, J.-P. (2000). *Le transfert fiduciaire: "donner pour reprendre"*, Mancipio dare ut remancipetur. Helbing & Lichtenhahn, Bâle-Genève-Munich.
12. Erbe, W. (1940). *Die Fiduzia im römischen Recht*. Böhlau, Weimar.
13. Fercia, R. (2012). "Fiduciam contrahere" e "contractus fiduciae": Prospettive di diritto romano ed europeo. Jovene, Napoli.
14. Guarino, A. (2001). *Diritto privato romano*. 12. izd., Jovene, Napoli.
15. Göppert, H. (1892). *Zur fiducia cum amico contracta*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, 13, str. 317-356.
<https://doi.org/10.7767/zrgra.1892.13.1.317>
16. Grosso, G. (1929). *Sulla fiducia a scopo di "manumissio"*. Rivista Italiana per le Scienze Giuridiche N. S., 4, str. 251-336.
17. Haymann, F. (1917). *Zur lex 42 pr., de mortis causa donationibus*, 39.6. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, 38, str. 209-244.
<https://doi.org/10.7767/zrgra.1917.38.1.209>
18. Heck, P. (1889). *Die fiducia cum amico contracta, ein Pfandgeschäft mit Salmann*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, 10, str. 82-138.
<https://doi.org/10.7767/zrgra.1889.10.1.82>
19. Horvat, M. (2017). *Rimsko pravo*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
20. Jacquelin, R. (1891). *De la fiducie*. A. Giard, Paris.
21. Karlović, T. (2011). *Fiducia cum creditore u rimskom pravu*. Doktorska disertacija, Zagreb.
22. Kaser, M. (1951). *Recenzija Di Paola "Donatio mortis causa"*. IURA, 2, str. 243-253.
23. Kaser, M. (1971). *Das römische Privatrecht*, I. C. H. Beck, München.
24. Keller, F. L. von (1845). *Über L. Seia 42 pr. De mortis causa donationibus*. Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, 12, str. 400-423.
25. Koschaker, P. (1916). *D. 39.6.42 pr., Ein Beispiel für vor justinianische Interpolation*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, 37, str. 325-327.
<https://doi.org/10.7767/zrgra.1916.37.1.325>
26. Lenel, O. (1889). *Palingenesia Iuris Civilis*, vol. I - II. Tauchnitz, Leipzig.
27. Longo, C. (1933). *Corso di diritto romano, La fiducia*. Giuffrè, Milano.
28. Marra, P. (2018). *Fiduciae causa*. Wolters Kluwer - CEDAM, Milano.
29. Nardi, E. (1983). *Squilibrio e deficienza mentale in diritto romano*. Giuffrè, Bologna.
30. Noordraven, B. (1999). *Die Fiduzia im römischen Recht*. J. C. Gieben, Amsterdam.
31. Oertmann, P. (1890). *Die Fiducia im römischen Privatrecht*. J. Guttentag, Berlin.
32. Pastori, F. (1956). *Gaio e la responsabilità contrattuale*. Labeo, 2, str. 291-326.

33. Peppe, L. (2006). *La vastità del fenomeno fiduciario nel diritto romano: una prima riflessione*, u: Lupoi, M. (ur.). *Le situazioni affidanti*. Giappichelli Editore, Torino, str. 15-44.
34. Pernice, A. (1892). *Labeo, Römisches Privatrecht im ersten Jahrhunderte der Kaiserzeit*, III. Max Niemeyer, Halle. (repr. Aalen 1963.).
35. Radovčić, V. (1979). *Razvitak i pravna problematika darovanja*. Doktorska disertacija, Zagreb.
36. Robbe, U. (1965). *Diritto ereditario romano*, I. Jovene, Napoli.
37. Scevola, R. (2008). *Negotium mixtum cum donation: origini terminologiche e concettuali*. CEDAM, Padova.
38. Senn, F. (1913). *La forme originelle de la donatio mortis causa*. *Nouvelle Revue historique da droit français et étranger*, 37, str. 169-192.
39. Simonius, P. (1958). *Die "Donatio mortis causa" im klassischen römischen Recht*. Helbing und Lichtenhahn, Basel.
40. Solazzi, S. (1933). *Glosse a Gaio*, II. Già Coop., Pavia.
41. Stagl, J. F. (2017). *Die Ratio des Schenkungsverbotes unter Ehegatten: Monopolisierung des Ehegüterrechts im ius dotium*. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 85 (1-2), str. 141-165. <https://doi.org/10.1163/15718190-08512p06>
42. Šarac, M. (2011). *Mandatum u rimskom pravu*. Naklada Bošković, Split.
43. Voci, P. (1963). *Il diritto romano ereditario*, II. Giuffrè, Milano.
44. Zannini, P. (1983). *Spunti critici per una storia del commodatum*. Giuffrè, Milano.
45. Zimmermann, R. (1996). *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198764267.001.0001>

Summary

TRANSFER OF OWNERSHIP FIDUCIAE CAUSA AND CAUSA DONATIONIS

The author elaborates the issue of the scope and significance of the transfer made (fidi) fiduciae causa in Roman law, taking into consideration sources related to the included purpose of the transfer – causa donationis. The analysis focuses on the texts from the Justinian's Digest that originally dealt with the fiducia in which either the final or intermediary stage in the fulfilment of fiduciary's obligation was accomplished for the purpose of donation. The study analyses their contents and the manner in which the effects of causa fiduciae, most importantly the right of action, were exclusive towards other causes, viz. causa donationis. Special attention is paid to Ulpian's text D. 39, 5, 18 pr.-2, as an example of negotium mixtum cum donatione, in which the development of the relationship between fiducia and causa donationis may be discerned. In conclusion, final remarks are given on the role and place of causa fiduciae.

Key words: fiducia, fiducia cum amico, fiduciae causa, causa donationis

